У К Р А Ї Н А

ОБЛІКОВА КАРТКА

об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини

Успенський собор (Комплекс споруд Почаївської Свято-Успенської лаври)

(найменування об'єкта (пам'ятки)

вид	тип	категорія обліку
пам'ятка архітектури	споруда	національного значення

1. Датування об'єкта (пам'ятки):

1771-1783 рр.

2. Адреса (місцезнаходження) об'єкта (пам'ятки):

Тернопільська область, Кременецький район, м. Почаїв, вул. Воз'єднання, 8.

3. Дати і №№ документів про взяття на державний облік, визначення категорії пам'ятки:

Постанова Ради Міністрів УРСР від 24 серпня 1963 р., № 970.	

4. Охоронний №

672/1

5. Функціональне використання:

сучасне	первісне	інші
Храм, богослужіння	Храм, богослужіння	

6. Стислий опис об'єкта (пам'ятки):

Розташування	Успенський собор розташований на узвишші Почаївської гори, на захід від головного входу до монастиря. Величава споруда Успенського собору, висота якого сягає – 56 м, довжина – 54 м, а ширина – 40 м домінує над іншими монастирськими будівлями і височить над містом. Через складні ландшафтні умови при будівництві собору була порушена традиційна орієнтація вівтарної частини храму, яка є звернена на північ. Це сприяло просторовому

	розкриттю його головного фасаду, що відповідно є зорієнтований на південь.
Характеристика об'єкта (пам'ятки)	Успенський собор являє собою тринавну центральнокупольну базиліку з трансептом та прямокутним об'ємом вівтарної частини, зверненої на північ, до якої прибудовані ризниця. Нави перекриті півциркульними склепіннями на підпружних арках. Чільний фасад собору за акцентований двома струнками наріжними вежами, повернутими під кутом 45° до повздовжньої вісі будівлі. Центральна частина собору перекрита масивною бароковою банею на восьми гранчастому під баннику, увінчана високим розвинутим світловим ліхтарем. Плавна вигнута лінія фасаду, який у нижній частині оздоблений чотирма пів колонами, у верхній увінчаний фігурним аттиком з хрестом. Зовнішнє оздоблення будівлі собору у вигляді півколон, спарених та поодиноких пілястр з капітелями композитного ордеру, лучкових сандриків, люкарн, декоративних ваз та ліпної рослинної орнаментики носить рокайльний характер. Ліпний декор доповнений живописними зображеннями, розташованими в круглих медальйонах на чільному фасаді та фронтонах бічних фасадів. Бічні фасади оздоблені пілястрами і фризом, що переривається вікнами. Перед головним фасадом Успенського собору знаходиться простора тераса зі сходами, під якою, нижче собору, на рівні двох поверхів, влаштовані печерні храми: преподобного Іова та преподобних Антонія та Феодосія Печерських. Печерний храм преп. Іова розташований з південного боку Почаївської гори. Як засвідчують джерела, на цьому місці при печері преп. Іова у давні часи вже існувала церква, яка була наново перебудована під час реконструкції Почаївського ансамблю наприкінці XVIII ст. Збудований у 1774 р. храм первісно був присвячений св. Великомученици Варварі, оскільки вважалося, що саме ця свята врятувала монастир та його околиці від морової хвороби, що лютувала на Волині, і, зокрема, в Почаєві в 1714р. Щоб потрапити до храму, необхідно обійти Успенський собор по терасі з південного боку, пройти анфіладою сходів та довгим коридором. Сама Печерна церква має незвикло видовжену форму, оскільки вона проходить вздовж усього південного схилу гори, і світло до неї проникає через вікна, розташовані лише з південного боку. Печерною церква названа з огляду на те, що від півночі в ній знаходиться печера преп. Іова. У 1855 р. єпископ Арсеній розділив храм на дві частини, залишивши меншу східну частину

	для церкви св. Варвари, а більшу, що примикає до печери, освятив на честь преп. Іова зі встановленням другого престолу та нового іконостасу. Але вже у 1862 р. стіна, що розділяла храм, була ліквідована, і храму знову було повернено первісний вигляд та освячено на честь преподобного Іова. Мощі святого знаходяться поряд з його печерою, з лівого боку храму, під навісом природної скали, залишеної у первісному вигляді при перебудові церкви у 1831-35 рр. Під Печерним храмом по схилу Почаївської гори знаходиться ще одна церква, яка була облаштована у 1858 р. єпископом Арсенієм з колишньої греко-католицької передпоховальної каплиці, у якій василіани відспівували померлих ченців, оскільки монастирське кладовище в ті часи було розташоване поряд, у монастирському саду. Ця церква була освячена на честь преподобних Антонія та Феодосія Печерських, котрі були духовними наставниками тих перших монахів, які оселилися в почаївських печерах у прадавні часи. Як і Печерна церква, вона є видовжена в плані, освітлена лише з південного боку.
Наявність творів мистецтва	Первісне оздоблення інтер'єру Успенського собору, відноситься до періоду, коли монастир належав монахам чину св. Василія Великого (1713-1831 рр.). Іконостас, ікони у вівтарі та наві собору були виконані львівським живописцем Лукою Долинським у 1807 р., за що йому було заплачено 24 тис. золотих. Різьбу для іконостасу та кафедру виконував Лука Бернакевич, а рами для ікон Луки Долинського майстер Василь Бернакевич. Частково давній інтер'єр собору відображений на двох малюнках Т. Г. Шевченка "Собор Почаївської Лаври" 1846 року У 1859 р. згідно розпорядження імператора Олександра II, який відвідав Лавру, старий двоярусний іконостас було замінено новим, виконаним за проектом архітектора імператорського двора, професора Боссе. Тридцять дві ікони іконостасу були намальовані на мідних дошках петербурзькими художниками-академіками - Лавровим, Горбуновим та Васильєвим. Різьбив іконостас майстер Прокоф'єв. Новий іконостас було встановлено у соборі 13 серпня 1861 р. Пожежа, що спалахнула у приміщенні собору 10 вересня 1869 року, знищила частину давніх іконописних зображень, виконаних Лукою Долинським, у першу чергу тих, що знаходилися у вівтарній частині собору. Це –

	зображення апостолів та пророків, з яких на сьогодні збереглося лише чотири: Єзекиїль, Єремія, Іоан та Наум. У 1874 р. стіни собору були розмальовані лаврськими іконописцями, а у 1875 р. була проведена реставрація тих ікон, що постраждали від пожежі, причому були наново намальовані: всі апостоли і чотирнадцять пророків у вівтарі, за виключенням вищезгаданих, три великі ікони у середній частині храму (з боку іконостасу) – з зображенням "Воскресіння Лазаря", "Послання апостолів на проповідь" та "Порятунок Христом потопаючого Петра". Велику мистецьку цінність мають ікони, намальовані Лукою Долинським, які в оздоблених рокайльною різьбою рамах розташовані на стовпах центральної нави, оточені овальними картушами (два вгорі і два внизу) зі сценами Старого та Нового Заповітів а також сюжетами, пов'язаними з чудесним зціленням при допомозі чудотворної Почаївської ікони Богородиці. Подаємо перелік творів, намальованих Лукою Долинським, починаючи від вівтарної частини собору. З західного боку: "Зцілення прокажених", "Христос і самарянка", "Христос і Марія Магдалина", "Христос у Марії і Марфи", "Христос прощає грішниці", "Притча про милосердного самарянина", "Зустріч Марії з Праведною Єлизаветою". Зі східного боку: "Увірування Фоми", "Зцілення розслабленого", "Зцілення сліпого", "Спокуса Ісуса Христа фарисеями". Дві великі багатофігурні композиції, що знаходяться на хорах собору, належать до наймасштабніших збережених робіт Луки Долинського, засвідчуючи його великий творчий потенціал. Це – "Літургія св. Василія Великого" та "Проповідь св. Миколая". Під час реставрації 1875 р. твори, розміщені на стовпах нави , були доповнені написами зі Святого Письма. Певну мистецьку цінність мають стінописні зображення, намальовані лаврськими художниками, зі сценами чудесного зцілення за допомогою чудотворної Почаївської ікони Богородиці, які тісно пов'язані з місцевими традиціями, відтворюють місцеві типажі, тогочасний та історичний одяг українських міщан, селян, знаті, атрибути церковного та місцевого побуту. Саме ці композиції надають стінопису Успенського собору своєрідного звучання. У соборі зберігається Почаївська чудотворна ікона Божої Матері, яка, за історичними переказами, була подарована волинській поміщиці православного віросповідування

	Ганні Гойській грецьким митрополитом Неофітом, який по дорозі до Москви зупинявся у помісті Гойської, Орлі, поблизу Почаєва. Після чудесного зцілення брата Гойської Филипа, сліпого від народження, який молився до ікони Почаївської Богородиці, вона фундаційною грамотою від 14 листопада 1597 р. заповіла ікону церкві Успіння Пресвятої Богородиці у Почаєві, заснувавши при ній монастир. До важливих реліквій Почаївської лаври і, зокрема, Успенського собору слід віднести "Портрет Миколая Потоцького" фундатора і благодійника лаври, намальований безіменним художником у XVШ ст., "Портрет Ганни Гойської", XVIII ст. Стіни галереї, що ведуть до Печерного храму, прикрашені настінним малярством кінця XIX ст., виконаним лаврськими художниками-ієродияконами Паїсієм та Анатолієм. На стелі коридорної галереї, перед входом до Печерної церкви, зображено "Богородицю - Знамення" в оточенні херувимів, на стінах – сонм святих православної церкви, від часів Володимирового хрещення до XIX ст., які поділені на окремі групи, кожна з них в орнаментальному обрамленні. Біля входу до печерного храму зкопоновані зображення святих X ст. (св. княгиня Ольга, перший митрополит київський Михаїл, два мученики: варяг Федір та його син Іоан); святі XI ст. (князь Володимир, святі мученики Борис і Гліб, прп. Антон і й та Феодосій Печерські) і т.д. Цю галерею постатей завершує біля виходу група святих XIX ст. Стінописні зображення Печерного храму були виконані лаврськими художниками під керівництвом головного іконописця Лаври – ієромонаха Паїсія наприкінці 80-х рр. XIX ст.(закінчені 27 жовтня 1888 р.) 52 сцени Страсного циклу суцільно заповнюють весь простір стін та стелі. Найважливіші композиції, знаходяться на північній стіні та склепінні: "Вхід Господній до Єрусалиму", "Тайна вечеря", "Зрада Юди", "Суд Пилата", "Моління про чашу", "Розп'яття", "Зняття з хреста", "Покладення до гробу", "Воскресіння". Шість композицій у вівтарній частині храму частково повторюють вищезгадані композиції – це: "Зняття з хреста", "Помазання тіла Христа", "Покладення до гробу", "Христос у темниці", "Моління про чашу", "Воскресіння Христове". Розписи витримані у яскравому насиченому колориті. Над входом до місця, де спочивають мощі преп. Іова Почаївського, знаходиться ікона з зображенням

	преподобного, з віршованим написом на його честь з датою смерті – 1651 р. Можна припускати, що даний портрет був скопійований у XVIII ст. з посмертного портрету святого. Церква Антонія та Феодосія Печерських прикрашена настінними розписами другої пол. XIX ст. Дві композиції в орнаментальному обрамленні розміщенні на склепінні – це: "Христос Пантократор" в оточені чотирьох євангелістів та "Повернення преп. Антонія Печерського зі Святої Афонської гори". Всю західну стіну займає сюжет "Собор святих волинських угодників". Північна стіна оздоблена рядом новонамальованих ікон посереднього ремісничого виконання у масивних золочених рамах XVIII ст.: "Іов Почаєвський та Серафим Саровський", "Хрещення", "Марія Магдалина та св. великомучениця Варвара". Ліворуч, найближче до іконостасу, знаходиться ікона "Богородиця з Дитям на престолі" доброї академічної роботи XIX ст., праворуч - "Новозавітна Трійця" та скульптурне (велике) "Розп'яття" XVIII ст. При вході до церкви на стінах висять три ікони у барокових золочених рамах, ймовірно виконані Лукою Долинським, це – "Закидання камінням архідиякона Стефана", "Причастя ангелом св. Онуфрія" та "Св. Марія з Дитям та св. Анна". Над входом до церкви знаходиться ікона "Явління Богородиці пастухам на горі Почаївській" (метал, барельєф, золочення, посріблення) XVШ ст. Іконостас церкви – одноярусний, з рядом святих. У виданні "Почаївська Успенська Лавра" А.Ф.Хойнацького стверджується, що на кошти єпископа Арсенія та лаврської братії в церкві був встановлений новий різьблений іконостас. В даний час у церкві знаходиться ампірний іконостас, виконаний на початку XIX ст. ще у часи, коли монастир належав монахам чину св. Василя Великого. Очевидно, саме про цей іконостас згадується у літературі («Сказание о Почаевской Успенской Лавре архимандрита Амвросия», с. л. 25), де читаємо: *«В начале XIX в .когда знали, что Почаевскую обитель предполагают возвратить православию, они (василияни) стали и себя выставлять близкими к православию и устроили в одном ярусе иконостас, который теперь в церкви теплой»*. Не відомо, у якому році вищезгаданий іконостас був перенесений до церкви Антонія та Феодосія Печерських. Ікони іконостасу професійного виконання. Святці, зкомпоновані в овалах, барокового характеру, намальовані під виразним впливом західноєвро-

	пейського мистецтва, можливо у майстерні Луки Долинського. В іконах намісного ряду вже відчутні впливи класицизму початку XIX ст.

7. Перелік складових:

Почаївська Лавра:

1. Успенський собор, 1771-1783 рр.
2. Троїцький собор, 1906-1912 рр.
3. Келії Почаївської лаври, 1771-1780 рр.
4. Архиєрейський дім, 1825 р.
5. Дзвіниця, 1861-1871 рр.
6. Надбрамний корпус, 1835 р.

Крім того в межах монастирських мурів у комплекс входять: економічна брама, XIX ст.; каплиця на місці вівтаря колишньої церкви Святої Трійці; ківорій XIX ст. над колодязем Святого Іова; будинок друкарні, іконописної майстерні, братської лікарні з домовою церквою (тепер – готель), XIX ст.; водогінна вежа, XIX ст..; будинок церковно-парафіяльної школи (тепер житловий дім), XIX ст.; південний та північний монастирський сади; господарський двір; споруди колишнього свічного заводу; монастирські мури.

(для комплексу (ансамблю), визначного місця)

8. Ступінь схоронності:

Споруда мурована з цегли. Цоколь кам'яний. Конструкції купола дерев'яні. Покриття металеве – позолота. Підлоги – гранітні плити, керамічна плитка. Парапет тераси, декоративні вази, декоративні оздоби – виконані з пісковика. Загальний стан пам'ятки - добрий.

9. Наявність науково-проектної документації на пам'ятку (об'єкт):

науково- проектні роботи не проводилися.

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №

10. Графічні матеріали й фотофіксація:

Найменування	**Кількість**	Дата виконан-ня	**Виконавець**
Генеральний план (ситуаційна схема)	1	грудень 2003 р.	Сьомочкін І.В.
Обміри:			
Плани	1		
Фасади	2	грудень 2003 р.	Сьомочкін І.В.

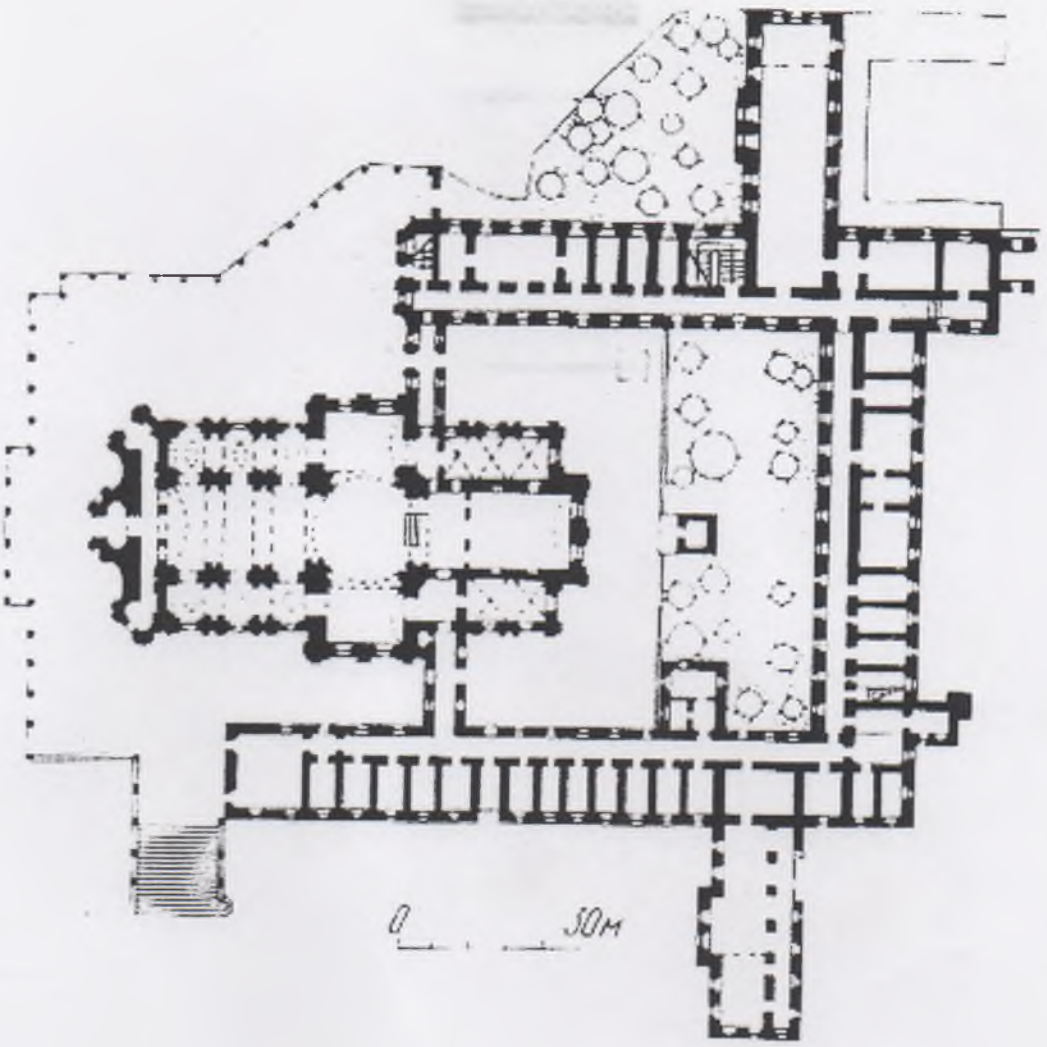
Перерізи			
Схематичний план зон охорони			
Фотофіксація:			
Фото загального вигляду	1 5	травень 1967 р. грудень 2003 р.	Сьомочкін І.
Фото фрагментів	1	квітень 2004	Сьомочкін І.
Фото деталей			
Фото інтер'єрів			
Інше			

Облікову картку склав:

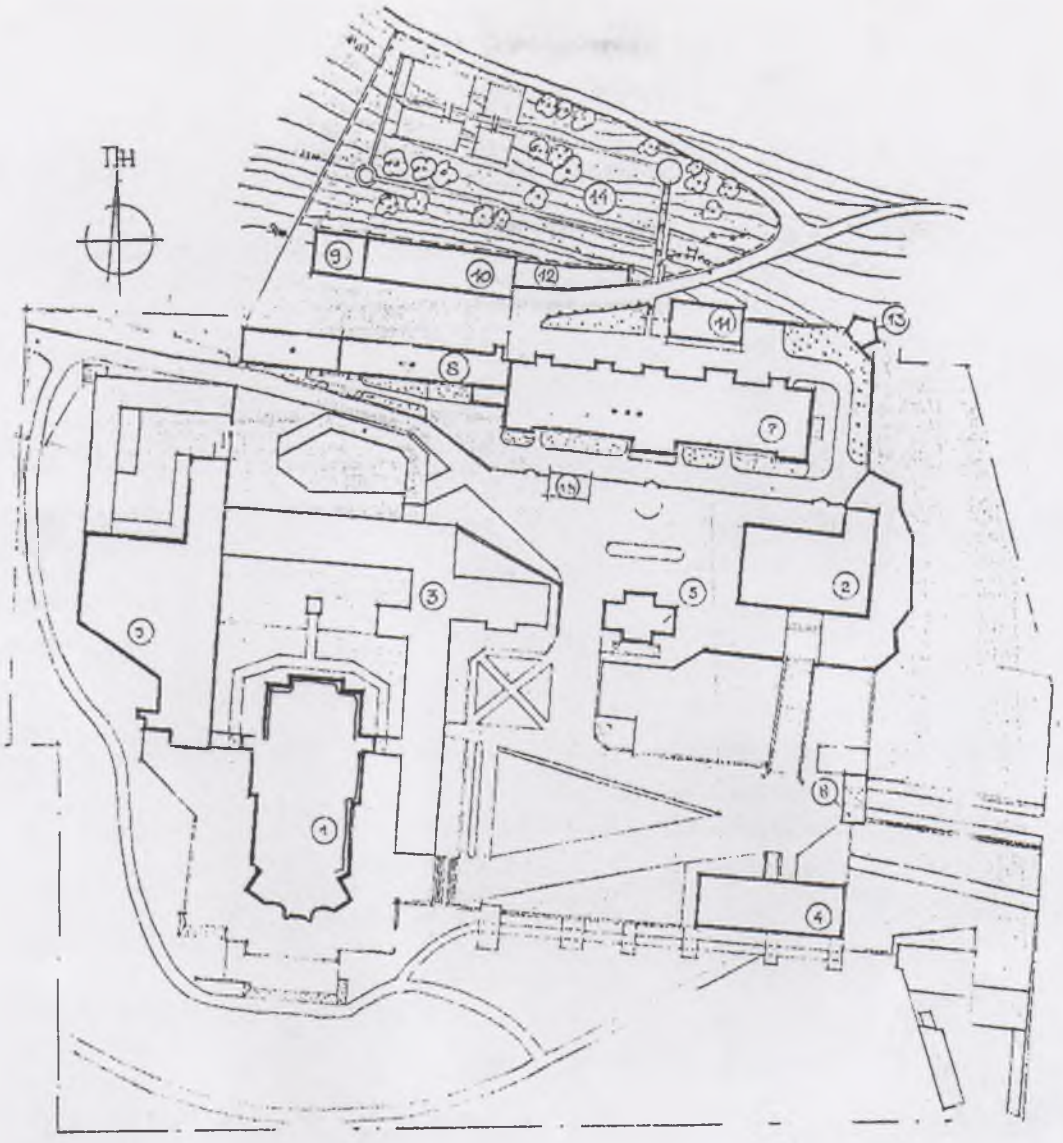
Посада	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Завідувач науково-дослідного відділу	Кандидат історичних наук	Облончик Н. Г.		05.2014

Директор департаменту культури, релігій та національностей Тернопільської облдержадміністрації **ШЕРГЕЙ Г.П.**

(найменування посади керівника органу охорони культурної спадщини) (підпис) (П.І.Б.)

ПЛАН УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ
З МОНАСТИРСЬКИМИ КЕЛІЯМИМ

Експлікація :

1. Успенський собор 1791 р.
2. Троїцький собор 1912 р.
3. Монастирські келії XVI–XVIII ст.
4. Архієрейський будинок
5. Дзвінниця 1861 р.
6. Вїздна брама 1800 р.
7. Братський корпус XIX с
8. Адміністративний корпус
9. Котельня
10. Склад, пральня
11. Харчоблок
12. Гараж.
13. Вежа, що реставрується
14. Садово-паркова зона.
15. Водонапірна вежа

СИТУАЦІЙНА СХЕМА

М 1: 1000

Додаток 1

до Порядку обліку об´єктів культурної спадщини

АКТ

технічного стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини

(необхідне підкреслити)

№ 1/2014 від 20.03.2014

Успенський собор

(Комплекс споруд Почаївської Свято-Успенської лаври)

(найменування об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

пам'ятка архітектури

(вид/види об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

національного значення

(категорія об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

Постанова Ради Міністрів УРСР від 24 серпня 1963 р. № 970

(номер і дата рішення про взяття на облік)

672/1

(існуючий охоронний номер (за наявності))

Ми, що нижче підписалися, представники: Пелехатий Я.О. заступник начальника управління – начальник відділу охорони культурної спадщини депатаменту культури, релігій та національностей Тернопільської обласної державної адміністрації

(найменування органу охорони культурної спадщини, П.І.Б., найменування посади)

з одного боку, і Микулич В. В. директор Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника та інженер-будівельник Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника, Лубяницький А.О.

(П.І.Б., найменування посади)

з іншого боку (далі - користувач), склали цей Акт про те, що цього числа нами проведено огляд технічного стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини Успенський собор (Комплекс споруд Почаївської Свято-Успенської лаври), охоронний номер 672/1,

(найменування об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини, охоронний номер)

що розташований по вул. Воз'єднання, 8, м. Почаїв, Кременецький район, Тернопільська обл.,

(місцезнаходження об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини)

загальною площею 2160 кв. м,

технічна адреса вказаного об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини

.

В результаті огляду об'єкта (пам`ятки) встановлено:

ТЕХНІЧНИЙ СТАН ОБ'ЄКТА (ПАМ`ЯТКИ) КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:

1. Загальний стан об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини:

Вся будівля пам'ятки знаходиться у доброму технічному стані. Користувачами свочасно проводяться ремонтні та ремонтно-реставраційні роботи.

(коротка характеристика стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини в цілому)

2. Стан збереження:

Споруда собору збережена у первісному вигляді без перебудов та втрат.

Успенський собор являє собою тринавну центральнокупольну базиліку з трансептом та прямокутним об'ємом вівтарної частини, зверненої на північ, до якої

прибудована ризниця. Нави перекриті півциркульними склепіннями на підпружних арках. Чільний фасад собору заакцентований двома стрункими наріжними вежами, повернутими під кутом 45° до повздовжньої вісі будівлі. Центральна частина собору перекрита масивною бароковою банею на восьмигранчастому підбаннику, увінчана високим розвинутим світловим ліхтарем. Плавна вигнута лінія фасаду, який у нижній частині оздоблений чотирма півколонами, у верхній частині увінчаний фігурним аттиком з хрестом. Зовнішнє оздоблення будівлі собору у вигляді півколон, спарених та поодиноких пілястр з капітелями композитного ордеру, лучкових сандриків, люкарн, декоративних ваз та ліпної рослинної орнаментики носить рокайльний характер. Ліпний декор доповнений живописними зображеннями, розташованими в круглих медальйонах на чільному фасаді та фронтонах бічних фасадів. Бічні фасади оздоблені пілястрами і фризом, що переривається вікнами. Перед головним фасадом Успенського собору знаходиться простора тераса зі сходами, під якою, нижче собору, на рівні двох поверхів, влаштовані печерні храми: преподобного Іова та преподобних Антонія та Феодосія Печерських.

Печерний храм преп. Іова розташований з південного боку Почаївської гори. Як засвідчують джерела, на цьому місці при печері преп. Іова у давні часи вже існувала церква, яка була наново перебудована під час реконструкції Почаївського ансамблю наприкінці XVIII ст. Збудований у 1774 р. храм первісно був присвячений св. Великомученици Варварі, оскільки вважалося, що саме ця свята врятувала монастир та його околиці від морової хвороби, що лютувала на Волині і, зокрема, в Почаєві у 1714 р. Щоб потрапити до храму, необхідно обійти Успенський собор по терасі з південного боку, пройти анфіладою сходів та довгим коридором. Сама Печерна церква має незвикло видовжену форму, оскільки вона проходить вздовж усього південного схилу гори, і світло до неї проникає через вікна, розташовані лише з південного боку. Печерною церква названа з огляду на те, що від півночі в ній знаходиться печера преп. Іова. У 1855 р. єпископ Арсеній розділив храм на дві частини, залишивши меншу східну частину для церкви св. Варвари, а більшу, що примикає до печери, освятив на честь преп. Іова зі встановленням другого престолу та нового іконостасу. Але вже у 1862 р. стіна, що розділяла храм, була ліквідована, і храму знову було повернено первісний вигляд та освячено на честь преподобного Іова. Мощі святого знаходяться поряд з його печерою, з лівого боку храму, під навісом природної скали, залишеної у первісному вигляді при перебудові церкви у 1831-35 рр.

Під Печерним храмом по схилу Почаївської гори знаходиться ще одна церква, яка була облаштована у 1858 р. єпископом Арсенієм з колишньої греко-католицької передпоховальної каплиці, у якій василіани відспівували померлих ченців, оскільки монастирське кладовище в ті часи було розташоване поряд, у монастирському саду. Ця церква була освячена на честь преподобних Антонія та Феодосія Печерських, котрі були духовними наставниками тих перших монахів, які оселилися в почаївських печерах у прадавні часи. Як і Печерна церква, вона є видовжена в плані, освітлена лише з південного боку.

(детальний опис вигляду, стану збереження окремих частин,

конструктивних елементів об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини із зазначенням матеріалу, розміру,

наявності меморіальних дошок тощо)

3. Відомості про реставраційні та інші роботи, які були проведені на об'єкті (пам'ятці) культурної спадщини (за наявності): 1997-1998 рр., проектна організація ДНТЦ "Конрест", повний об'єм ремонтно-реставраційних робіт по фасадах пам'ятки (впорядкування зовнішнього вигляду фасадів).

(дата здійснення, проектна та підрядна організації, характер проведених робіт)

4. Стан території об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини: площа об'єкта 2160 кв. м. Успенський собор є головним храмом і центральною складовою архітектурного ансамблю Свято-Успенської Почаївської лаври. З північного заходу, з півночі та північного сходу пам'ятку оточують монастирські келії, а з південного заходу, півдня та південного сходу – тераса з якої відкриваються краєвиди навколишньої місцевості.

(площа, благоустрій, озеленення, огорожа тощо)

5. Додатки: загальні фото та деталі і фрагменти

(матеріали фотофіксації)

Представник органу охорони культурної спадщини:
Заступник начальника управління-начальник відділу охорони культурної спадщини департаменту культури, релігій та національностей Тернопільської облдержадміністрації _____ (підпис) Я. О. Пелехатий (П.І.Б.)

Директор Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника _____ (підпис) В. В.Микулич (П.І.Б.)
(Найменування користувача/власника)

Інженер-будівельник Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника _____ (підпис) А. О. Лубяницький (П.І.Б.)